

Franc Rozman

STALIŠČE SLOVENSKE SOCIALNE DEMOKRACIJE
DO BALKANSKIH VOJN

Balkanske vojne so imele velik odmev v slovenski publicistiki in tako tudi v socialistični. Uradno glasilo JSDS, dnevnik Zarja, je od izbruha prve balkanske vojne namenjala dogajanjem na Balkanu veliko pozornosti in prostora, pisala pa je bolj umirjeno in z manj nacionalistične evforije kot glasila SLS in liberalne stranke Slovenec, Slovenski Narod in Dan.¹ Stališče do dogajanja na Balkanu je bilo seveda v skladu s politiko socialnodemokratske stranke, politiko, ki se je izoblikovala po eni strani od aneksije Bosne in Hercegovine na ljubljanski konferenci s tivolsko resolucijo novembra 1909 v Ljubljani in na drugi strani s stališčem prve balkanske konference januarja 1910 v Beogradu.

Tik pred izbruhom sovražnosti je Zarja v uvodniku zapisala, da mora avstrijsko ljudstvo zahtevati od vlade, da skuša z vsemi silami preprečiti izbruh vojnega požara na Balkanu. »Mir je naš interes. Nesrečna aneksija Bosne je izučila avstrijsko ljudstvo, da nima nič iskati na Balkanu. Ves Balkan ni vreden koščic avstrijskega soldata.«² Že naslednjega dne je Zarja objavila novico, da so bolgarski socialisti proti vojni in da so vojni navdušenci zabodli strankinega tajnika Vlasova.³ V naslednjih dneh je objavila tudi protivojna stališča in izjavo srbske socialne demokracije ter izjavo skupne eksekutive avstrijske socialne demokracije Delavstvu vseh narodov v Avstriji, ki jo je za JSDS podpisal Melhior Čobal,⁴ s stališčem, ki ga je potem vseskozi zastopala in ki ga je najkrajše mogoče povzeti v treh parolah: Roke proč od balkanske vojne, Balkan balkanskim narodom, ohranitev miru.

Od vsega začetka je Zarja pisala tudi o težavah, ki so zadele prebivalstvo ob izbruhu vojne in skušala bralcem predočiti strahote vojne: pomanjkanje, lakoto, vojne grozote in trpljenje civilnega prebivalstva, z jasnim namenom, da bralcem pokaže tudi drugo plat, ki so jo meščanski listi zanemarjali. Že prve dneve vojne piše Zarja, da »poljski sadeži gnijejo na polju, ker so vsi moški odšli k četam. Kadar bo mobilizacija končana, bo ostal Belgrad brez moških. Srbski trgovci so zelo prizadeti, ljudje jemljejo denar iz bank, vrednost denarja pada, električna in cestna železnica sta morali omejiti promet. Manjka že uslužbencev v gostinstvu.«⁵ Že naslednjega dne je objavljeno poročilo nekega Slovenca iz Srbije, ki govori o veliki draginji v bolgarskem glavnem mestu, kjer se je moka podražila od 22 na 50 frankov vreča, kruh od 0,25 na 0,40 franka, opanki pa od 5 celo na 10 do 15 fr.⁶ Čez nekaj mesecev je podoben dopis iz Sofije govoril, da so razmere še vedno strašne. »Sedaj je skoraj še huje, kakor pa je bilo ob začetku vojne. Vlada lakota, mraz in pomanjkanje.«⁷ Povsem drugačnega mnenja so bili vojni poročevalci iz Vranja, ki so pisali, da »se že dela tema od samih svinj in kokoši, ki korakajo po cestah in okrog najbornejše koč. Jabolka, slive so neverjetno poceni, prav tako zelenjava. Najlepše pa je grozdje, jagode kakor orehi, okus izboren. Ducat jajc velja 24 vinarjev, pišče 50 vinarjev, gosi ali prase poldrugo krono.«⁸

¹ Doslej o tem najizčrpnejše Dušan Biber, Jugoslovanska ideja in slovensko narodno vprašanje v slovenski publicistiki med balkanskimi vojnami v letih 1912—1913, v Istorija XX veka I, Beograd 1959, str. 285—324.

² Zarja, št. 398, 2. 10. 1912.

³ Zarja, št. 399, 3. 10. 1912.

⁴ Zarja, št. 403, 8. 10. 1912 in št. 408, 14. 10. 1912.

⁵ Zarja, št. 400, 4. 10. 1912.

⁶ Zarja, št. 401, 5. 10. 1912.

⁷ Zarja, št. 479, 10. 1. 1913.

⁸ Zarja, št. 435, 15. 11. 1912.

Že prvi mesec vojne se je pojavilo na straneh Zarje prvo poročilo o gospodarskih posledicah balkanske vojne pri nas. Najprej je izšlo poročilo, da je okrog sto srbskih rudarjev, ki so bili zaposleni v rudniku na Dobrni, odpotovalo domov, ker so bili poklicani pod orožje, čez slabe tri tedne pa je poročilo z Jesenic, da dela mnogo delavcev v tvornicah KID že nekaj časa samo po tri ali štiri dni na teden, ker se je prekinil izvoz železnih izdelkov na Balkan.⁹ Čez dober mesec pa je v članku Blagoslov vojne na Balkanu zapisano, da se kaže tudi pri nas vojna z vsemi svojimi groznimi posledicami. V Ljubljani npr. vlada v nekaterih strokah taka stagnacija, kakršne že dolgo ni bilo. »Posebno huda kriza je v stavbni obrti in tudi brezposelnost je tu največja. Mizarska podjetja odpuščajo delavce v velikem številu, doma pa so skrajšala delovni čas za več ur na dan. Hudo prizadeta je železna industrija na Gorenjskem, ki je producirala velik del za balkanski trg. Dolenjski drvarji letos ne morejo v šume na jug. Kaj čuda, da vlada tudi v trgovini veliko mrtvilo.«¹⁰ O tej problematiki sta izšla dva članka, ki pravita konec februarja 1913, da je na Jesenicah vsled balkanske vojne veliko pomanjkanje in na nekaterih oddelkih delajo delavci le po 3 ali 4 dni v tednu. »Zaslужek se je skrčil na tretjino, v mnogih slučajih celo za polovico. Mnogo delavcev je zapustilo Jesenice, nekateri so se obrnili v Ameriko, drugi so se razkropili s trebuchom za kruhom na vse vetrove po svetu. Več delavcev pošlje industrijska družba prihodnji teden v Škedenj v novo valjarno.«¹¹ Prav v tistih dneh je izšel tudi članek v Slovenskem Narodu, ki pravi: »Zadnje čase se je obilo tovarniških delavcev napotilo v Ameriko. Vzrok temu je slab zaslužek in pomanjkanje dela. Pri tem pa trpi trgovina, obrtniki itd. Tako slabo še ni bilo na Savi, kot je sedaj. Veliko družin se je moralo podati na dom svojih staršev, da prežive tam sebe in otroke. Preteklo leto je bilo okoli 600 delavcev manj na Savi in letošnje leto odide še več delavcev.«¹² Kakšne so bile dejanske posledice balkanske vojne za slovensko gospodarstvo, bo treba še raziskati.

Medtem ko so se glasilo SLS Slovenec kot tudi liberalna Slovenski Narod in Dan zavzemali za razdelitev Albanije med Srbijo in Grčijo in večkrat zapisali tudi vulgarne šovinistične psovke na račun Albancev, je Zarja nastopala za avtonomijo Albanije, deloma že pred kongresom druge internacionale v Baslu konec novembra 1912, po njem pa toliko bolj jasno in nedvoumno. Večkrat pa je tudi nastopila proti stereotipu o Albancih kot divjem, krvoločnem ljudstvu, ki ni sposobno za narodno samostojnost, kar je bilo stališče Slovenca. Tako je Zarja o Albancih prvič zelo pozitivno pisala 23. oktobra 1912. »Velika škoda je, da so v teh težkih časih Arnavti razcepljeni, eni bodo s Srbijo in Črno goro, drugi s Turčijo, a tretji oni, ki stoje pod vplivom Italije in Avstrije — ne bodo ne tu ne tam. To jih raztroji in upropasti njihovo stvar. Lahko bi izkoristili te nepravilike in splošno zadrego, da proklamirajo avtonomijo Albanije in da se nacionalno konstituirajo. Tako svež in jeder narod, ki ni tako divji, kakor se misli o njem, ki začenja sprejemati vase svetovno kulturo, ki ima vse predpogoje, da se razvije in ki ima svojih 19 listov, je imel pravico do zedinjenja in do samouprave. Razcepljen ne doseže ne zedinjenja, ne samouprave. Namesto, da bi bil zedinjen, bo razkosan in namesto samouprave dobi tuje vlade. A zedinjenje in samouprava Albanije bi bila potrebna tudi zaradi ostalih balkanskih narodov. Prej bi dosegli balkansko federacijo, nego, če se Albanija razcepi in z razcepljenjem Albanije se otežuje položaj ostalim balkanskim narodom.«¹³ Pa spet v Pismu iz Srbije: »V Belgradu je iz leta v leto več Arnav-

⁹ Zarja, št. 417, 24. 10. 1912.

¹⁰ Zarja, št. 448, 30. 11. 1912.

¹¹ Zarja, št. 508, 13. 2. 1913 in št. 517, 24. 2. 1913.

¹² Slovenski narod, št. 44, 22. 2. 1913, gl. tudi Dušan Kermavner, Politični boji na Gorenjskem in delavsko gibanje na Jesenicah od začetkov do leta 1918, III. str. 192 ter opomba prav tam, str. 337, da Ivan Mohorič v svoji knjigi Dva tisoč let gorenjskega železarstva o tem ne navaja podatkov.

¹³ Zarja, št. 416, 23. 10. 1912.

tov, pošten, častivreden svet. V Belgradu se gode različni zločini, tatvine, ubo-
ji, ali doslej ni niti en Arnavt odgovoren zanje. Da obstoja z Arnavti kombi-
nacija, da jim je priznana zedinjenje in avtonomija, bi mi v balkanski koope-
raciji igrali vidno in važno vlogo, a balkanska vojna bi bila krajša in mnogo
manj krvava. Tako pa, ne le prezirani in prezrti od zveznih držav, temveč tudi
razkosani v njih načrtih, so se dvignili, kakor človek v silobranu. Srbska voj-
ska na primer ima opravka sedaj samo z odporom Arnavtov, a ta odpor je
žilav in oster. Arnavti so kakor razljučeni levi, kakor gnezdo sršenov, brez-
obzirno hite v boj in brez posebnih ceremonij umirajo ali tudi svojemu na-
sprotniku ne prizanašajo z udarci.¹⁴ To je bilo zapisano ob bojih na Kosovu,
ko so se nekateri Albanci dvignili proti Turkom, drugje spet pa proti Srbom
in v tistih dneh zaradi različnih poročil še ni bila jasna situacija. Dober teden
pred kongresom v Baslu pa je pisala Zarja v članku Vojni hujskači že povsem
jasno o pravici do avtonomije Albanije: »Arnavti, jeder, svež in čvrst narod
na Balkanu imajo kakor vsak drug narod na svetu nedvomno pravico do držav-
ne samostojnosti. Ne le v interesu Arnavtov, temveč tudi na korist balkanskega
miru, na korist kulturnega in gospodarskega razvoja v balkanskih predelih je,
da dosežejo Arnavti ob likvidaciji evropske Turčije državno samostojnost in
neodpušljiva hiba balkanskih držav, ki so otvorile krvavi ples z devizo: Bal-
kan balkanskim narodom, ki so započele vojno s pretvezo, da hočejo osvoboditi
svoje rojake izpod turškega jarma, najhujša napaka balkanskih držav bi bila,
da po svojih uspehih poteptajo živo načelo narodne osvoboditve, da podjarmijo
in pri živem telesu razkosajo in raztrgajo narod, ki je kot drugi sposoben za
razvoj in ki bi raztelesen bil neusahljiv izvirek stalnega nepokoja na Balkanu,
zapreka mirnemu razvoju civilizacije . . . Drugo vprašanje pa je, če je Avstrija
poklicana biti varuh albanske avtonomije, kajti ne svobodna Albanija, temveč
zasužnjena Srbija, to je cilj naših vojnih hujskačev.«¹⁵

V tem času je bila za slovenske socialne demokrate Makedonija bolj geo-
grfski pojem kot pa dežela poseljena z Makedonci. Zavedali so se etnične
mešanosti makedonskega ozemlja in prav zato so se tudi zavzemali za balkan-
sko federacijo, ker naj bi se le v njej mogli zainteresirani narodi sporazumeti
in bi zavladal nacionalni mir. O narodnostni sestavi stare Srbije in Makedo-
nije je Zarja objavljala podatke, ki jih je povzemala po Cvijičevih raziskavah.¹⁶
Najbolj temeljito in sistematično se je s tem vprašanjem ukvarjal Henrik
Tuma, ki je v svojem predavanju, ki ga je imel pod naslovom Slovenska soci-
alna demokracija in balkanska vojna v Ljudskem odru v Trstu in ga je obja-
vila Zarja, znaten del govora posvetil prav geografskemu in narodnoetničnemu
položaju na Balkanu ter v Makedoniji in dejal: »V Makedoniji se pretikata in
prehajata eden v drugega srbski in bolgarski element. Arnavti so raztreseni po
celi Makedoniji ter so zasedli in poarnavtili večji del stare Srbije. Segajo tik
do meje Črne gore in Skadersko jezero je od treh strani arnavtsko. Po južnem
Macedonskem živi zdržema Turek. Narodno čustvo je izven mest po večjem le
malo razvito. Pri Arnavtih in velikem delu Srbov in Bolgarov je živa bolj ple-
menska zavest . . . Glede Makedonije si Srbi in Bolgari tudi danes niso na ja-
snem. Za balkanski polotok ne more veljati teritorialni, ampak edino le perso-
nalni princip narodne avtonomije. To izvršiti se da le potom avtonomije občin
in to je eminentno politično kulturne in težek problem. Zato je edino pravo
stališče in rešitev balkanskega problema ono, katero je zavzela balkanska so-
cialno demokratska konferenca, to je, da imajo stremeti vse balkanske narod-
nosti po federativni republiki.«¹⁷ Tuma je o tej, za tisti čas zelo pomembni
tematiki govoril še v Ljubljani v Mestnem domu 14. decembra 1912. Preda-
vanje je organiziralo društvo Vzajemnost in poročevalec je zapisal, da »je bila

¹⁴ Zarja, št. 418, 25. 10. 1912.

¹⁵ Zarja, št. 434, 14. 11. 1912.

¹⁶ npr. Zarja, št. 421, 29. 10. 1912.

¹⁷ Zarja, št. 424, 2. 11. 1912.

udeležba prav lepa, škoda, da ni bila še večja.«¹⁸ Predavanje samo je najbrže povsem identično s tržaškim, pokazal pa je Tuma še tudi nekaj etnografskih zemljevidov. Opozoril bi, da ni razkoraka v videnju personalne avtonomije in federaliziranem balkanskem polotoku, kot se to zdi Francetu Klopčiču,¹⁹ saj je Kristanov koncept izhajal ravno iz takšnih, etnično sila premešanih področij, začetek uporabljanja nacionalnega katastra v Galiciji 1913 pa še ni dovolj opazen in proučen. Tuma je nekoliko revidiral svoje stališče v anketi o jugoslovanstvu goriške Vede, ko je zapisal, da »šteje za posebno narodnost tudi macedonske Slovence, ki so pa po zgodovinskih dogodkih in vsled menjajočega se naseljevanja Srbov in Bolgarov prežeti po teh vplivih tako, da se prištevajo filologično zdaj Srbom, zdaj spet Bolgarom.«²⁰ To pa je bilo tudi najdlje v mišljenju slovenskih socialistov, kaj so Makedonci, ali so svoj narod ali ne. Tuma si je s svojim prodornim umom in z vso akribijo skušal ustvariti jasne pojme, kar je bilo seveda zelo težko. Spomnimo se samo, kako sta v Der Kampf dokazovala Srb Dušan Popović in Bolgar Janko Sakasov, da so Makedonci bodisi Srbi, bodisi Bolgari, samo Makedonci ne.²¹ Tuma je Makedonce skoraj imel za poseben narod, mislim pa, da ne tako brezpogojno kot to misli Klopčič.²² Vsekakor pa lahko zatrdimo, da so bili bralci, ki so prebirali Zarjo, kot solidno seznanjeni z dogodki v Makedoniji in z etnografskim, političnim in zgodovinskim razvojem tega območja tako v zgodovini, kakor tudi sočasno.

Od konca oktobra 1912 so se v Zarji pojavljali dopisi posebnega poročevalca, socialnega demokrata iz Sarajeva Sretena Jakšića, ki je pisal tudi za Glas slobode in Slobodno Riječ, ki pa je bil že sredi novembra izgnan iz Beograda, ker je pisal premalo srbsko in preveč poudarjal potrebo po miru,²³ ki pa je nekajkrat vendarle zastopal zelo prosrbsko stališče na škodo Albancem. Tako je npr. pisal, da so vsi na Kosovem hudi na Arnavte, ker niso izpolnili nad (srbskih namreč, da bodo prestopili na stran Srbije, ki jim je dala tudi nekaj orožja: op. F. R.) in da je postopanje napram njim zato brezobzirno.²⁴ Pisal je tudi o nekontroliranem maščevanju v Skopju in se strinjal z besedami nekega oficirja, da je čas, da se uvedejo oblasti in da se kaznuje in ubija po predpisih, ne pa kar tako, brez predpisov.²⁵ Že nekaj prej je Zarja pisala o represalijah srbske vojske v Skopju. Najprej je povzela poročilo Slovenca, ki je citiral Lokalanzeiger in njegovo pisanje, da Srbi na tisoče Arnavtov postrelijo ter da ranjeni Arnavti s sklenjenimi rokami prosijo zdravnike, naj jih ne odpuste kot ozdravljene, ker jih potem čaka smrt. Temu citatu je dodal Slovenec naslednji »evangeljski dostavek, ki bi se Kristus jokal nad njim«, kakor pravi Zarja: »Tudi če bi to bilo res, zadeva arnavtske roparske bande le zaslužena kazen, ne le zavoljo svojih kraj, ropov in umorov, temveč i zaradi izdajalskega obnašanja nasproti srbski armadi.« Zarja komentira to Slovenčevo stališče s stavkom: »Hujšo sirovost si je težko predstavljati.«²⁶ Že v naslednji številki pa je tudi posebni poročevalec Zarje iz Skopja zapisal, da prebivalstvo Skopja ne hodi mnogo na ulice, ker je oplašeno in nezadovoljno, da so prišli Srbi, ker v Skopju je komaj 3000 Srbov (od 65.—80.000 preb.), ostali so Bolgari, Turki, Arnavti in Grki.²⁷

Jakšić pa očitno ni bil edini informator z balkanskega bojišča. Oglašali so se tudi drugi v obliki pisem, včasih pa so prevajali tudi tuje dopisnike, tako npr. urednika Arbeiter Zeitung Huga Schulza, ki se je nekajkrat oglasil iz Pi-

¹⁸ Zarja, št. 461, 16. 12. 1912.

¹⁹ Gl. France Klopčič, Slovenska socialna demokracija in makedonsko vprašanje pred prvo svetovno vojno, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 11—12, Ljubljana 1971—1972, str. 289.

²⁰ Veda III, 1913, str. 358. Klopčič v svoji razpravi izpušča odvisni stavek.

²¹ Gl. Dušan Popović, Um Makedonien, Der Kampf, št. 10/11/12, 1917, str. 334—343, Janko Sakasoff, Die Wahrheit über Makedonien, Der Kampf, 11, str. 3, 1918, str. 160—175.

²² Klopčič, prav tam.

²³ Zarja, št. 433, 13. 11. 1912.

²⁴ Zarja, št. 432, 12. 11. 1912.

²⁵ Zarja, št. 431, 11. 11. 1912.

²⁶ Zarja, št. 429, 8. 11. 1912.

²⁷ Zarja, št. 430, 9. 11. 1912.

rota.²⁸ Zarja je prevajala tudi dopise, pisma ali članke Triše Kaclerovića, Dragiša Lapčevića, Bolgara Partanova, nepodpisane socialne demokrate ali pa članke s psevdonimi.²⁹ Omeniti je vsekakor serijo člankov Otta Bauerja, ki jih je Zarja prevedla pod naslovi Boj za Makedonijo,³⁰ Narodnoosvobodilni boj in velesile,³¹ Balkanska zveza,³² Avstrija in Rusija,³³ Boj za Albanijo³⁴ ter Nemško angleško nasprotstvo.³⁵ Članke sta prevajala R. T. in J. G. ... c. Nisem mogel ugotoviti, kdo se skriva za tem psevdonomom. Tudi Naši zapiski, ki so bili revija slovenskih socialnih demokratov in masarykovcev, čeprav ne ravno uradna revija stranke, je objavila nekaj prispevkov vidnih srbskih in hrvatskih ter bosanskih socialnih demokratov o balkanski problematiki v letih 1912 in 1913. S članki so sodelovali Juraj Demetrović, Sreten Jakšić, Dragiša Lapčević, Živko Topalović, Dimitrije Tucović, ponatisnili pa so tudi članek iz bolgarskega Ra- botniškega vestnika.

Med protivojnimi shodi, ki jih je ob balkanskih vojnah prirejela JSDS, je bil glede na obseg, ki mu ga je dodelila Zarja, največji v Trstu 17. novembra 1912 v tržaškem delavskem domu, ki mu je predsedoval Ignac Mihevc, glavni govornik pa je bil Ivan Regent. Ostali govorniki so bili Italijan Ferri, Rudolf Golouh, Andrej Bahun, Lipošič in sodružica Gornikova. Po poročilih sodeč je shod lepo uspel, govorniki pa so v skladu s politiko stranke nastopali proti vojni, sprejeli resolucijo, naj se vojna čim hitreje konča in Balkanski polotok preoblikuje v konfederativno republiko.³⁶

Slovensko meščansko časopisje je ob izbruhu sovražnosti v prvi balkanski vojni pisalo precej vojno hujskaško in povzdigovalo sveto vojno krščanstva proti islamu, na kar je Zarja odgovarjala predvsem s prikazovanjem vojne morije in strahotami tako za vojake kot civilno prebivalstvo, kar vojna vedno prinese. Včasih pa je tudi na sarkastičen način opozarjala na različne netočnosti v pisanju meščanskih listov. Tako je npr. v članku Klerikalna vojna blaznost Zarja citirala članek v Hrvatskem dnevniku, glasilu sarajevskega katoliškega škofa Stadlerja, kjer je rečeno: »Katoliki se morejo najmanj veseliti srbskih uspehov na Balkanu, ker je katolikom mnogo bolje na Balkanskem pod turškim gospodstvom kakor pod srbskim.« Zarjo je zanimalo, kdo je boljši izvrševalec Kristusove oporoke, dr. Stadler ali dr. Jeglič, ki blagoslavlja morijo na Balkanu.³⁷ Že dan kasneje je Zarja objavila še ironičen članek k poročilu v krščansko socialni Reichspost, ki je javila, da se je v srbsko vojno priglasilo že več desetstisoč slovenskih prostovoljcev. Zarja meni, da bi jih vsaj toliko ustrezalo krvavemu vojnemu navdušenju slovenskega klerikalnega in liberalnega časopisja. Nadalje pravi, da v Ljubljani »vemo samo za nameravani odhod karikaturlista Hinka Smrekarja, ki je vsled liberalizma liberalnega glasila izgubil veselje do življenja. Boj s Turčinom se mu zdi mikavnejši in zabavnejši nego s ljubljanskimi zeloti, zato se pridruži srbski vojski.«³⁸ Razen enega navajanja prostovoljcev pa Zarja o tem ni več pisala.³⁹

Po sklenitvi premirja v prvi balkanski vojni 4. decembra 1912 so se že kazali obrisi nove razdelitve interesnih sfer, pa tudi že kali spora, zaradi katerega je nato prišlo do druge balkanske vojne. Zarja je spremljala poteze avstrijske diplomacije, ki jih je imela za zgrešene. »Politika, ki je ubirala pot proti Solunu in gledala v duhu avstrijske garnizije po balkanskih mestih, je

²⁸ Npr. Zarja, št. 646 in 647, 31. 7. in 1. 8. 1913.

²⁹ Npr. Šumadinac, Zarja, št. 605, 13. 6. 1913.

³⁰ Zarja, št. 439 in 447, 20. in 29. 11. 1912.

³¹ Zarja, št. 448, 30. 11. 1912.

³² Zarja, št. 449, 2. 12. 1912.

³³ Zarja, št. 450, 3. 12. 1912. Članek je v celoti izšel v Der Kampf, v novembrski številki 1912, v slovensčini je bil skoraj v celoti zaplenjen.

³⁴ Zarja, št. 464 in 465, 19. in 20. 12. 1912.

³⁵ Zarja, št. 470 in 471, 28. in 30. 12. 1912.

³⁶ Zarja, št. 438, 19. 11. 1912.

³⁷ Zarja, št. 408, 14. 10. 1912.

³⁸ Zarja, št. 409, 15. 10. 1912.

³⁹ Zarja, št. 434, 14. 11. 1912.

bila zgrešena. Usoda je okrepčala naše sosede. Tam so, kjer so. Prepoditi jih ne moremo, požreti jih ne moremo. Živeti moramo v soseščini. Ako ima naša diplomacija kaj sposobnosti, naj poskrbi, da bo to življenje ugodno, da dosežemo zdravo, dobro razmerje in da ne bomo v večnem strahu zaradi jutrišnjega dne. To je naša balkanska naloga, vse drugo je od muh.«⁴⁰ Glasilo JSDS je februarja 1913 nastopilo tudi proti velikemu angažiranju habsburške monarhije za Albanijo, da bi Srbiji preprečili dostop do morja. V članku Mars pleše kankan je Zarja pisala: »Velika, srednja, mala Albanija: kaj nas briga, kakšna naj bo katera; Skader, Prizren, Janina, kaj nas skrbe ta mesta, o katerih večina Avstrijcev niti ne ve, da so na svetu. Naši fantje in možje so več vredni od vseh teh gnezd in od vse te Albanije, ki ni podala doslej niti najmanjšega dokaza, da ima sploh kaj sposobnosti za življenje. Tudi zmagoviti balkanski narodi ne bodo dosegli vsega, po čemer hrepene in zadovoljni bodo morali biti s tesnejšimi mejami, nego jih je risala njih domišljija. Kakšni bogovi so pooblastili nas, da bi ravno Albancem ustvarjali državo, kakršne niti sami ne zahtevajo vsi in da bi za albanske meje prelivali kri svojih narodov? Kdo je pooblastil ravno nas, da bi protežirali s svojimi vojnimi zbori Albance, ako niti svojih narodov nismo znali zadovoljiti?«⁴¹ Iz drugega članka pa je razvidno, da se je socialna demokracija zavedala bizarnosti položaja na Balkanu in skušala doseči vsaj sklic druge konference socialno demokratskih strank balkanskih narodov, do česar pa ni prišlo. Zarja je pisala: »Z razmerami na avstroogrskem jugu se bodo morali boriti vsi odločujoči faktorji v monarhiji in jugoslovansko vprašanje se približuje akutnemu stadiju. Tako, kakor je sedaj, ne more ostati na noben način... Izvrševalni odbor hoče predlagati, da prevzame naša stranka iniciativo za drugo jugoslovansko konferenco, na kateri bi se s hrvaškimi in srbskimi sodrugi iz druge polovice monarhije ter iz Bosne in Hercegovine posvetovali o delu, ki bo potrebno in o skupnem nastopu.«⁴² Še hujšo obsodbo avstrijske zunanje politije je Zarja zapisala v začetku aprila 1913 v članku Naša balkanska politika, kjer pravi med drugim: »V resnici pa ima vsa naša balkanska politika tako lice, kakor da si hočemo tam po sili napraviti same sovražnike. Od začetka vojne smo delali na Balkanu same neumnosti. Delali smo jih seveda tudi prej. Naša trgovinska politika napram Srbiji je bila: s čisto avstrijskega stališča — vedno trapasta. Kar je uganjala naša diplomacija v zvezi z zagrebško »veleizdajniško« afero v Beogradu, je bilo — ne glede na moralno kvalifikacijo — blazno. Ali ko je razvoj balkanske vojne pokazal, da dobivamo na jugu sosede, ki bodo nekaj šteli, je bil čas, da bi se bili popravili stari grehi in da bi si tam doli pridobili kaj simpatij. Če ima grof Berchtold balkanke narode rad ali ne: to je brez pomena, saj še doma nihče ne vprašuje za njegovo ljubezen. Ali simpatije balkanskih narodov potrebuje avstrijsko gospodarstvo in minister za zunanje zadeve ima prekleto dolžnost pospeševati gospodarske interese svoje države.«⁴³ Na novo delitev interesnih sfer, tako političnih in gospodarskih, pa je Zarja opozorila v članku Novi Balkan. »... Diplomatični izraz Balkan balkanskim narodom pomeni v brezfrazastem, navadnim ljudem razumljivem jeziku: neturški Balkan pod varuštvom kapitalističnih evropskih velesil. Jedro največjih nasprotij v Evropi je konkurenca nemške industrije in trgovine z angleško industrijo in trgovino... Vse ljubosumnosti med Francijo in Nemčijo, med Avstrijo in Rusijo so sekundarnega pomena v primeri s svetovno trgovsko tekmo Anglije in Nemčije.«⁴⁴ Tik pred sklenitvijo miru v Bukarešti 10. avgusta 1913 je Zarja še enkrat pisala o avstrijski balkanski politiki, kjer je v istoimenskem članku med drugim zapisala: »Okrepčan Balkan bi bil imeniten trg za našo industrijo

⁴⁰ Zarja, št. 503, 7. 2. 1913.

⁴¹ Zarja, št. 513, 19. 2. 1913.

⁴² Zarja, št. 514, 20. 2. 1913.

⁴³ Zarja, št. 552, 9. 4. 1913.

⁴⁴ Zarja, št. 564, 23. 4. 1913.

in enako imeniten rezervar za naše aprovizijske potrebe. Tak Balkan bi kot zaveznik dosegel vrednost, ki bi zaslužila, da jo poplačamo z odkritim prijateljstvom. In njegovo prijateljstvo bi se lahko dobilo, ker tudi zanj ne bi imel nihče toliko zavezniške vrednosti kolikor soseda Avstrija. Tukaj bi bila za nas velika zgodovinska naloga. Namesto načela divide et impera načelo združevanja! Odpovedati bi se morali seveda imperialističnim težnjam in stremljenju po kakšni hegemoniji, prevzeti po vlogo poštenega svetovalca in po potrebi posredovalca, kar bi se sijajno izplačalo, ker bi bil tedaj uspeh balkanskih narodov tudi naš uspeh in njihova moč tudi naša moč.⁴⁵

Ob izbruhu druge balkanske vojne se je Zarja še enkrat zavzela za balkansko zvezno državo in v članku Nova vojna na Balkanu zapisala: »Za svobodo balkanskih narodov ne bi bilo nikjer toliko prostora, kolikor v tesni balkanski zvezi, v kateri bi meja med Srbijo in Bolgarsko pomenila prav toliko kolikor meja med Hrvatsko in Slavonijo ali med Dolenjskim in Notranjskim. Za neodvisnost balkanskih narodov ne bi bilo nikjer toliko garancije, kolikor v balkanski zvezi, ki bi bila prava velesila. Ali v tej zvezi bi bili Petri in Ferdinand in Konstantini dekoracije brez posebnega pomena. In zaradi poželjivosti teh imperativnih gospodov se morajo balkanski narodi še enkrat klati in uničevati... Jasno mora biti sedaj tudi kratkovidnemu, da se Balkan ni osvobodil z balkansko turško vojno. Tudi če se iz sedanjih bojov izleže prava vojna, ne prinese nikomur svobode. Za osvoboditev naroda je treba drugačnih pogojev. Balkanski narodi jih bodo že še spoznali, le krvavo drag je ta študij. Ali grenke izkušnje jim bodo pokazale, da je narodna svoboda le v sili ljudstva utemeljena. Šele kadar zmaga to prepričanje, bo tudi Balkan svoboden.«⁴⁶

Ob izbruhu sovražnosti druge balkanske vojne so slovenski socialni demokrati še bolj kot prej obsojali prelivanje krvi in bratomorni boj. Tako je Zarja npr. v članku 50.000 žrtev pisala: »Lumpi, ki zagovarjajo to trikrat prokletu vojno in dajejo brezvestnim šovinističnim hujskačem potuho, se pa še repenčijo, ako jim stopi človek na kurja očesa! Ta zalega gobezda v imenu nekakšnega slovanstva. Tisoče in tisoče pobitih bratov bo pa nadomestila nemara s svojim slovanskim gobcem.«⁴⁷ Zarja je še posebej obsodila nastop Romunije, ki je vstopila v vojno, ko je videla, da lahko kaj iztrži od Bolgarije. Prav tako je posvetila precej pozornosti vojnim krvoločnostim.⁴⁸ V članku Zblazneli šovinizem pa piše: »Še nikdar ni bila orgija nacionalizma tako blazna, tako odurna. Še nikdar ni bilo tako jasno, da so narodnjaški šovinisti največji sovražniki in škodljivci narodov. Z globokim obžalovanjem opazujejo socialisti krvavi ples na Balkanu in kaotično blaznost. Ali ta strašna maškerada je nov dokaz, da pride rešitev narodov le od socializma in od demokracije, ki jih reši pijavk in biričev ter jim omogoči, da si uredijo življenje po svoji volji in po njih potrebah.«⁴⁹ Nekaj dni prej je Zarja objavila še stališče srbske socialne demokracije ob drugi balkanski vojni, v katerem je rečeno, da ne pride v poštev ne srbsko ravnotežje, ne bolgarska hegemonija, ne izpolnitev pogodbe, ne njena revizija, ne vojna, ne rusko razsodišče, ampak svoboden sporazum za ustvaritev balkanske federacije.⁵⁰ Razočaranje ob sklenitvi miru je bilo za slovenske socialne demokrate precejšnje in Zarja je objavila članek Mir, ki ni mir, v katerem je rečeno: »To je farsa, ne pa mir. To je pogodba, sklenjena pod pritiskom višjih, nepremagljivih sil in to ni mir, ki bi uredil balkanske razmere po potrebah balkanskih narodov, to ni mir, ki bi bil sklenjen z namenom trajnosti. — V Bukarešti so delili ozemlje. Storili so to, pred čemer so svarili balkanski socialisti. Zaradi delitve ozemlja je izbruhnila prva vojna s Turčijo. Zaradi delitve so se

⁴⁵ Zarja, št. 650, 5. 8. 1913.

⁴⁶ Zarja, št. 622, 3. 7. 1913.

⁴⁷ Zarja, št. 626, 8. 7. 1913.

⁴⁸ »Ne en Bolgar ni ostal živ. Sveta blagoslovljena vojna. Pojte aleluja, Zarja, št. 634, 17. 7. 1913.

⁴⁹ Zarja, št. 628, 10. 7. 1913.

⁵⁰ Zarja, št. 625, 7. 7. 1913.

poklali bivši zavezniki. Zaradi delitve bodo prej ali slej zopet gnali ljudstvo v klavnico.⁵¹ Manj kot leto dni je bilo potrebno, da so se te črnoglede napovedi uresničile.

Rečemo lahko, da je slovenska socialna demokracija preko svojega dnevnika Zarja dosledno in vseskozi zastopala svoj koncept reševanja problemov na Balkanu, ki je temeljil na njenem gledanju na tamkajšnjo politično in etnično situacijo. Težave naj bi bile rešene po mirni poti in s federalizacijo Balkanskega polotoka, pri čemer ni bilo povsem jasno, ali naj bo to na republikanski način ali kako drugače, čeprav je bil republikanski način za socialno demokracijo najbolj sprejemljiv, politično pa seveda takrat neostvarljiv. Zdi se mi pomembno omeniti, da je bilo stališče socialne demokracije stvarno, da se je zavedala težavnosti balkanskega problema, ki je vseboval možnosti širšega konflikta, kot se je prav kmalu pokazalo. Njena politika je bila tudi bolj trezna in umirjena kot pa politika drugih dveh slovenskih političnih taborov, ki sta bila bolj šovinistična, bolj pod vplivom avstrijske uradne politike na eni strani, na drugi pa slovanske evforije.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE STELLUNGNAHME DER SLOWENISCHEN SOZIALDEMOKRATIE ZUM BALKANKRIEG

Franc Rozman

Die slowenische Sozialdemokratie vertrat mittels ihrer Tageszeitung Zarja konsequent und konstant ihr Konzept der Problemlösung auf dem Balkan, das auf ihrer Auffassung von der dortigen politischen und ethnischen Situation fußte. Die Schwierigkeiten sollten auf friedlichem Wege und durch eine Föderalisierung des Balkans gelöst werden, wobei es nicht ganz klar war, ob dies auf republikanische oder auf eine andere Art zu geschehen habe. Es scheint wichtig hervorzuheben, daß der Standpunkt der Sozialdemokratie sachlich war, daß sie sich bewußt war, wie heikel, verwickelt und schwierig das Balkanproblem und wie groß die Möglichkeit eines weiteren Konfliktes war, was sich ja schon sehr bald zeigen sollte. Ihre Politik war nüchterner und besonnener als diejenige der beiden anderen slowenischen Lager. Diese äußerten sich chauvinistischer und standen mehr unter dem Einfluß einerseits der offiziellen österreichischen Politik, andererseits der slawischen Euphorie.

⁵¹ Zarja, št. 657, 13. 8. 1913.